

ਭੂਮਿਕਾ

ਪਰਵਾਸ, ਇਕ ਅਜਿਹਾ ਵਿਸ਼ਵ ਵਿਆਪੀ ਵਰਤਾਰਾ ਹੈ ਜਿਹੜਾ ਸਦੀਆਂ ਦੇ ਕਾਲ ਅੰਤਰਾਲ ਵਿਚ ਫੈਲਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਪਰਵਾਸ, ਪੰਜਾਬੀਆਂ ਦਾ ਸੁਭਾ ਦਾ ਹਿੱਸਾ ਹੈ ਅਤੇ ਪੰਜਾਬੀ, ਨਵੇਂ ਦਿਸਹੱਦਿਆਂ ਦੀ ਤਲਾਸ਼ ਵਿਚ ਸਦੀਆਂ ਤੋਂ ਪਰਵਾਸ ਧਾਰਨ ਕਰਦੇ ਆ ਰਹੇ ਹਨ। ਇਸ ਰੁਚੀ ਦੇ ਅਧੀਨ ਹੀ ਪੰਜਾਬੀਆਂ ਨੇ ਵੀਹਵੀਂ ਸਦੀ ਦੇ ਛੇਵੇਂ ਦਹਾਕੇ ਵਿਚ ਬਰਤਾਨੀਆ ਜਾਣਾ ਆਰੰਭ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਪਰਵਾਸੀ ਜੀਵਨ ਦੀਆਂ ਤਲਖ ਹਕੀਕਤਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਪਿੰਡੇ ਉਤੇ ਹੰਢਾਇਆ। ਪੰਜਾਬੀਆਂ ਦੀ ਪਰਦੇਸਾਂ ਵਿਚ ਜਾ ਕੇ ਵੱਸਣ ਤੇ ਸੰਘਰਸ਼ ਕਰਨ ਦੀ ਗਾਥਾ ਵਿਚ ਜਿਥੇ ਰੋਚਿਕਤਾ ਹੈ ਉਥੇ ਉਸ ਤੋਂ ਕਿਤੇ ਜ਼ਿਆਦਾ ਕੁੜੱਤਣ ਵੀ ਹੈ। ਰੋਟੀ-ਪਾਣੀ, ਸੁਰੱਖਿਆ ਅਤੇ ਵਿਕਾਸ ਦੇ ਨਵੇਂ ਮੌਕਿਆਂ ਦੀ ਤਲਾਸ਼ ਵਿਚ ਬਦੇਸ਼ਾਂ 'ਚ ਵਿਚਰਦਿਆਂ ਪਰਵਾਸੀਆਂ ਨੂੰ ਦਰਪੇਸ਼ ਆਈਆਂ ਤਲਖ ਕਠਿਨਾਈਆਂ ਨੂੰ ਪਰਵਾਸੀ ਸਾਹਿਤਕਾਰਾਂ ਦੁਆਰਾ ਸਾਹਿਤ ਦੇ ਵਿਭਿੰਨ ਰੂਪਾਂ ਰਾਹੀਂ ਪ੍ਰਗਟਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ।

ਪਰਵਾਸੀ ਪੰਜਾਬੀ ਸਾਹਿਤ ਦਾ ਸਰੋਕਾਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਸਮੱਸਿਆਵਾਂ, ਅਨੁਭਵਾਂ ਅਤੇ ਸੰਘਰਸ਼ਾਂ ਨਾਲ ਹੈ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਪਰਵਾਸੀ ਪੰਜਾਬੀ ਵਰ੍ਹਿਆਂ ਤੋਂ ਜੂਝ ਰਹੇ ਹਨ। ਬਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿਚ ਰਹਿੰਦਾ ਸਾਹਿਤਕਾਰ ਆਪਣੀਆਂ ਅਕਾਂਖਿਆਵਾਂ, ਸਮੱਸਿਆਵਾਂ ਤੇ ਪ੍ਰਸਥਿਤੀਆਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਗਟਾਉਣ ਦੀ ਚੇਸ਼ਟਾ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਪਰਵਾਸੀ ਪੰਜਾਬੀ ਕਹਾਣੀ ਦੀ ਮੂਲ ਸੁਰ ਦੇਸ਼-ਪਰਦੇਸ਼ ਦੇ ਭੂਗੋਲਿਕ, ਨਸਲੀ ਅਤੇ ਭਾਸ਼ਾਈ ਵਖਰੇਵਿਆਂ ਦੇ ਤਣਾਵਾਂ ਵਿਚੋਂ ਹੀ ਜਨਮ ਲੈਂਦੀ ਹੈ।

ਬਰਤਾਨਵੀ ਪੰਜਾਬੀ ਕਹਾਣੀ ਸਮੁੱਚੇ ਪਰਵਾਸੀ ਸਾਹਿਤ ਦਾ ਇਕ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਹਿੱਸਾ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਬਰਤਾਨਵੀ ਪੰਜਾਬੀ ਕਹਾਣੀ ਵਿਚ ਪਰਵਾਸੀ ਜੀਵਨ ਯਥਾਰਥ ਦੇ ਅਨੇਕਾਂ ਪਹਿਲੂ ਉਭਰ ਕੇ ਸਾਹਮਣੇ ਆਉਂਦੇ ਹਨ। ਇਹਨਾਂ ਪਹਿਲੂਆਂ ਦਾ ਮੂਲ ਸਰੋਕਾਰ ਬਰਤਾਨੀਆ ਵਿਚ ਵਸਦੇ ਪੰਜਾਬੀ ਭਾਈਚਾਰੇ ਦੀ ਆਤਮਿਕ ਵੇਦਨਾ ਅਤੇ ਸਮਾਜਿਕ ਪੀੜਾ ਨਾਲ ਹੈ। ਬਰਤਾਨਵੀ ਪੰਜਾਬੀ ਕਹਾਣੀ ਦਾ ਸੰਬੰਧ ਬਰਤਾਨਵੀ ਸਮਾਜ ਦੀਆਂ ਪਰਿਸਥਿਤੀਆਂ ਨਾਲ ਜੁੜਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਜਿਉਂ-ਜਿਉਂ ਇਹ ਪਰਿਸਥਿਤੀਆਂ ਬਦਲਦੀਆਂ ਰਹੀਆਂ, ਇਸ ਸਾਹਿਤ ਦਾ ਪਰਿਵਰਤਿਤ ਸਰੂਪ ਰੂਪਾਂਤਰਿਤ ਹੁੰਦਾ ਗਿਆ।

ਬਰਤਾਨਵੀ ਪੰਜਾਬੀ ਕਹਾਣੀ ਅਸਲ ਵਿਚ ਅਨੁਭਵਾਂ ਦੀ ਉਹ ਅਭਿਵਿਅਕਤੀ ਹੈ ਜਿਸ ਵਿਚ ਪੱਛਮੀ ਸਮਾਜ ਦੇ ਅਨੁਭਵਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਪਿੰਡੇ 'ਤੇ ਹੰਢਾਉਂਦਿਆਂ ਵਾਸਤਵਿਕ ਦੁੱਖ ਤੇ ਸੁੱਖ ਨੂੰ ਇਸ ਦਾ ਵਿਸ਼ਾ ਵਸਤੂ ਬਣਾਇਆ ਹੈ। ਕਹਾਣੀ ਦੋਹਰੇ ਸਭਿਆਚਾਰ ਦੀ ਤਣਾਉ ਕੇਂਦ੍ਰਿਤ ਸਥਿਤੀ ਨੂੰ ਪ੍ਰਗਟਾਉਂਦੀ ਹੈ ਜਿਸ ਵਿਚ ਇਕ ਪਾਸੇ ਪਰਵਾਸੀਆਂ ਦਾ ਮੂਲ ਸਭਿਆਚਾਰ ਹੈ ਤੇ ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ ਉਹ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤੀ ਹੈ ਜਿਸ ਵਿਚ ਪਰਵਾਸੀ, ਪਰਵਾਸ ਕਰਨ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਪ੍ਰਵੇਸ਼ ਕਰਦੇ ਤੇ ਵਿਚਰਦੇ ਹਨ।

ਬਰਤਾਨਵੀ ਪੰਜਾਬੀ ਕਹਾਣੀ ਬਾਰੇ ਹੁਣ ਤਕ ਅੰਤਰ-ਸਭਿਆਚਾਰਕ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਤੋਂ ਮਾਨਵੀ ਰਿਸ਼ਤਿਆਂ ਦੇ ਪ੍ਰਸੰਗ ਤੋਂ, ਨਸਲੀ ਵਿਤਕਰੇ ਦੇ ਪਰਿਪੇਖ ਤੋਂ, ਪੀੜ੍ਹੀ-ਪਾੜ੍ਹੇ ਦੇ ਸੰਦਰਭ ਵਿਚ ਅਤੇ ਪਰਵਾਸੀ ਚੇਤਨਾ ਦੇ ਵਿਚਾਰਧਾਰਾਈ ਪੱਧਰ ਤੋਂ ਸਮੇਂ ਸਮੇਂ ਖੋਜਾਰਥੀਆਂ ਵਲੋਂ ਆਪਣੇ ਅਧਿਐਨ ਪੇਸ਼ ਕੀਤੇ ਗਏ ਹਨ ਪਰ ਪਰਵਾਸੀ ਜੀਵਨ ਦੇ ਸਮਾਜਕ ਸਰੋਕਾਰਾਂ ਦੇ ਪ੍ਰਸੰਗ ਵਿਚ ਨਿੱਠ ਕੇ ਕੋਈ ਕੰਮ ਨਹੀਂ ਸੀ ਹੋਇਆ। ਇਸ ਲਈ ਅਸੀਂ ਖੋਜ ਪ੍ਰਬੰਧ ਦਾ ਵਿਸ਼ਾ **ਬਰਤਾਨਵੀ ਪੰਜਾਬੀ ਕਹਾਣੀ : ਸਮਾਜਕ ਸਰੋਕਾਰ** ਚੁਣਿਆ ਹੈ। ਇਸ ਖੋਜ ਪ੍ਰਬੰਧ ਵਿਚ ਸਵਰਨ ਚੰਦਨ, ਸ਼ਿਵਚਰਨ ਗਿੱਲ, ਤਰਸੇਮ ਨੀਲਗਿਰੀ, ਦਰਸ਼ਨ ਧੀਰ ਤੇ ਵੀਨਾ ਵਰਮਾ ਦੀਆਂ ਕਥਾ ਪੁਸਤਕਾਂ ਨੂੰ ਆਧਾਰ ਬਣਾ ਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ਸਮਾਜਕ ਸਰੋਕਾਰਾਂ ਨੂੰ ਤਲਾਸ਼ਣ ਦਾ ਯਤਨ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਇਸ ਖੋਜ ਕਾਰਜ ਨੂੰ ਵਿਧੀਪੂਰਵਕ ਮੁਕੰਮਲ ਕਰਨ ਲਈ ਅਸੀਂ ਆਪਣੀ ਖੋਜ ਯੋਜਨਾ ਨੂੰ ਚਾਰ ਅਧਿਆਇ ਵਿਚ ਵੰਡਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ।

ਪਹਿਲੇ ਅਧਿਆਇ **ਬਰਤਾਨਵੀ ਪੰਜਾਬੀ ਕਹਾਣੀ ਬਾਰੇ ਪ੍ਰਾਪਤ ਅਧਿਐਨ : ਵਰਗੀਕਰਣ, ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ ਅਤੇ ਮੁਲਾਂਕਣ**, ਬਰਤਾਨਵੀ ਪੰਜਾਬੀ ਕਹਾਣੀ ਬਾਰੇ ਹੋਈ ਪੂਰਵ ਖੋਜ ਦੀ ਖੋਜ ਤੇ ਸਮੀਖਿਆ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਹੈ। ਇਸ ਅਧਿਆਇ ਵਿਚ ਬਰਤਾਨਵੀ ਪੰਜਾਬੀ ਕਹਾਣੀ ਅਤੇ ਸਵਰਨ ਚੰਦਨ, ਸ਼ਿਵਚਰਨ ਗਿੱਲ, ਤਰਸੇਮ ਨੀਲਗਿਰੀ, ਦਰਸ਼ਨ ਧੀਰ ਅਤੇ ਵੀਨਾ ਵਰਮਾ ਆਦਿ ਕਹਾਣੀਕਾਰਾਂ ਬਾਰੇ ਹੋਏ ਕਾਰਜ ਨੂੰ ਵੀ ਆਪਣੇ ਅਧਿਐਨ ਦਾ ਹਿੱਸਾ ਬਣਾਇਆ ਹੈ।

ਦੂਸਰੇ ਅਧਿਆਇ **ਬਰਤਾਨਵੀ ਪੰਜਾਬੀ ਕਹਾਣੀ : ਸਰਵੇਖਣ ਅਤੇ ਸਰੂਪ** ਵਿਚ ਬਰਤਾਨਵੀ ਪੰਜਾਬੀ ਕਹਾਣੀ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਨੂੰ ਤਿੰਨ ਪੜਾਵਾਂ ਵਿਚ ਵੰਡ ਕੇ ਵੇਖਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕੀਤੀ ਹੈ ਕਿ ਮੁੱਢਲੀ ਬਰਤਾਨਵੀ ਪੰਜਾਬੀ ਕਹਾਣੀ ਦੇ ਕੀ ਸਰੋਕਾਰ ਤੇ ਸਾਹਿਤਕ ਸਰੂਪ ਸੀ

ਤੇ ਇਸਦੀ ਹੁਣ ਤਕ ਦੀ ਯਾਤਰਾ ਵਿਚ ਪ੍ਰਯੋਗ, ਮਸਲਿਆਂ ਤੇ ਸਮੱਗਰੀ ਦੇ ਪੱਧਰ 'ਤੇ ਕੀ ਕੁਝ ਨਵਾਂ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋ ਚੁੱਕਾ ਹੈ।

ਤੀਸਰੇ ਅਧਿਆਇ **ਬਰਤਾਨਵੀ ਪੰਜਾਬੀ ਕਹਾਣੀ** : ਸਮਾਜਕ ਸਰੋਕਾਰ ਦੇ ਤਿੰਨ ਭਾਗ ਹਨ। ਪਹਿਲੇ ਭਾਗ ਵਿਚ ਬਰਤਾਨਵੀ ਪੰਜਾਬੀ ਪਰਵਾਸ ਨੂੰ ਇਤਿਹਾਸਕ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਤੋਂ ਵੇਖਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕੀਤੀ ਹੈ। ਖੋਜ ਪ੍ਰਬੰਧ ਦੇ ਤੀਸਰੇ ਅਧਿਆਇ ਦੇ ਅ-ਭਾਗ ਵਿਚ ਬਰਤਾਨੀਆ ਦੀਆਂ ਸਮਾਜਕ ਸਮੱਸਿਆਵਾਂ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਪਰਵਾਸੀ ਸਰੋਕਾਰਾਂ ਦੀ ਸਿਧਾਂਤਕ ਚਰਚਾ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ ਜੋ ਆਰੰਭ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਹੁਣ ਤਕ ਬਰਤਾਨਵੀ ਪੰਜਾਬੀ ਸਾਹਿਤ ਦੀ ਆਧਾਰ-ਭੂਮੀ ਬਣਦੇ ਰਹੇ ਹਨ। ਮੁਖ ਰੂਪ ਵਿਚ ਨਸਲਵਾਦ, ਭੂ-ਹੇਰਵਾ, ਸਭਿਆਚਾਰਕ-ਤਣਾਉ, ਪੀੜ੍ਹੀ-ਪਾੜਾ, ਬੇਗਾਨਗੀ, ਸ਼ਨਾਖਤ ਦਾ ਸੰਕਟ, ਧਾਰਮਿਕ ਪਛਾਣ ਦਾ ਸੰਕਟ, ਰਿਸ਼ਤਿਆਂ ਦੀ ਟੁੱਟ-ਭੱਜ ਆਦਿ ਦਾ ਵਰਣਨ ਇਸ ਅਧਿਆਇ ਵਿਚ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ।

ਏਸੇ ਅਧਿਆਇ ਦੇ ਏ-ਭਾਗ ਵਿਚ ਸਾਹਿਤ, ਸਮਾਜ ਤੇ ਸਮਾਜਕ ਸਰੋਕਾਰਾਂ ਨੂੰ ਪਰਿਭਾਸ਼ਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ ਤੇ ਇਹਨਾਂ ਦੇ ਆਪਸੀ ਸੰਬੰਧਾਂ ਬਾਰੇ ਚਰਚਾ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ।

ਇਸ ਖੋਜ ਪ੍ਰਬੰਧ ਦੇ ਚੌਥੇ ਅਧਿਆਇ ਵਿਚ **ਸਵਰਨ ਚੰਦਨ, ਸ਼ਿਵਚਰਨ ਗਿੱਲ, ਤਰਸੇਮ ਨੀਲਗਿਰੀ, ਦਰਸ਼ਨ ਧੀਰ ਤੇ ਵੀਨਾ ਵਰਮਾ** ਦੀਆਂ ਕਹਾਣੀਆਂ ਦੇ ਸਮਾਜਕ ਸਰੋਕਾਰਾਂ ਦਾ ਤੁਲਨਾਤਮਕ ਪ੍ਰਸੰਗ ਉਸਾਰਦੇ ਸਮੇਂ ਸਮਾਜਕ ਸਰੋਕਾਰਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਤਲਾਸ਼ਣ ਦਾ ਯਤਨ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ ਅਤੇ ਨਾਲ ਦੀ ਨਾਲ ਇਹਨਾਂ ਕਥਾਕਾਰਾਂ ਦੀਆਂ ਰਚਨਾਵਾਂ ਵਿਚ ਪ੍ਰਸਤੁਤ ਸਮਾਜਕ ਸਰੋਕਾਰਾਂ ਦੀ ਸਾਂਝ ਤੇ ਵੱਖਰਤਾ ਨੂੰ ਵੀ ਪਛਾਣਨ 'ਤੇ ਬਲ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਹੈ।

ਅੰਤ ਵਿਚ ਸ਼ਾਮਲ ਕੀਤੇ ਗਏ ਨਿਸ਼ਕਰਸ਼ ਵਿਚ ਸਮੁੱਚੀ ਖੋਜ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਦੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਪੜਾਵਾਂ ਵਿਚੋਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਅੰਤਰ-ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਆਂ ਨੂੰ ਸੂਤਰਿਕ ਰੂਪ ਵਿਚ ਅੰਕਿਤ ਕਰਨ ਦਾ ਯਤਨ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਅੰਤਲੇ ਭਾਗ ਵਿਚ ਪੁਸਤਕ ਸੂਚੀ ਦਰਜ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ। ਇਹ ਖੋਜ ਕਾਰਜ ਕੇਵਲ ਕਥਾ-ਪਾਠ ਕੇਂਦਰਿਤ ਅਧਿਐਨ ਹੀ ਸਮਝਿਆ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਕਹਾਣੀ ਵਿਚੋਂ ਸਮਾਜਕ ਸਰੋਕਾਰਾਂ ਦੀ ਤਲਾਸ਼ ਕਰਨ ਲਈ ਸਮਾਜਕ-ਵਿਗਿਆਨਾਂ ਦੀਆਂ ਅੰਤਰ-ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਆਂ ਦੀ ਇਕ ਸਾਂਝੀ ਵਿਧੀ ਅਪਨਾਉਣ ਕਰਕੇ, ਕਈ ਵਾਰ ਦੁਹਰਾਉ ਦਾ ਅਹਿਸਾਸ ਹੋ ਜਾਣਾ ਸੁਭਾਵਕ ਹੈ।

ਇਸ ਖੋਜ ਕਾਰਜ ਲਈ ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਸਤਿਕਾਰਯੋਗ ਨਿਗਰਾਨ ਡਾ. ਹਰਚੰਦ ਸਿੰਘ ਬੇਦੀ ਜੀ ਦੀ ਤਹਿ ਦਿਲੋਂ ਧੰਨਵਾਦੀ ਹਾਂ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਹੱਥਲੇ ਖੋਜ ਕਾਰਜ ਦੇ ਵਿਸ਼ੇ ਦੀ ਚੋਣ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਮੁਕੰਮਲ ਹੋਣ ਤੱਕ ਮੈਨੂੰ ਸੁਯੋਗ ਅਗਵਾਈ, ਪ੍ਰੇਰਨਾ ਅਤੇ ਉਤਸ਼ਾਹ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕੀਤਾ।

ਮੈਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਸਾਰੇ ਵਿਦਵਾਨਾਂ, ਆਲੋਚਕਾਂ, ਖੋਜਕਾਰਾਂ ਤੇ ਚਿੰਤਕਾਂ ਦਾ ਧੰਨਵਾਦ ਕਰਦੀ ਹਾਂ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਵਿਚਾਰ, ਪੁਸਤਕਾਂ, ਖੋਜ-ਪੱਤਰਾਂ, ਸੰਦਰਭ ਕੋਸ਼ਾਂ, ਹਵਾਲਾ ਪੁਸਤਕਾਂ, ਸ਼ਬਦ ਕੋਸ਼ਾਂ ਜਾਂ ਰਚਨਾਤਮਕ ਸਰੋਤਾਂ ਰਾਹੀਂ ਕਿਸੇ ਵੀ ਸਿੱਧੇ ਜਾਂ ਅਸਿੱਧੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਇਸ ਖੋਜ ਕਾਰਜ ਦਾ ਭਾਗ ਬਣੇ ਹਨ।

ਪੰਜਾਬੀ ਅਧਿਐਨ ਸਕੂਲ ਦੇ ਪ੍ਰੋਫੈਸਰ ਤੇ ਮੁਖੀ ਡਾ. ਗੁਰਮੀਤ ਸਿੰਘ ਤੇ ਬਾਕੀ ਅਧਿਆਪਕ ਸਾਹਿਬਾਨ ਵੱਲੋਂ ਸਮੇਂ-ਸਮੇਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਸਹਿਯੋਗ ਲਈ ਮੈਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਤਹਿ ਦਿਲੋਂ ਧੰਨਵਾਦੀ ਹਾਂ। ਆਪਣੇ ਪਤੀਦੇਵ ਦਾ ਧੰਨਵਾਦ ਕਰਨ ਲਈ ਮੇਰੇ ਕੋਲ ਸ਼ਬਦ ਹੀ ਨਹੀਂ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਬਿਨਾਂ ਸ਼ਰਤ ਮੇਰਾ ਨਿਰੰਤਰ ਸਾਥ ਦਿੱਤਾ। ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਦੋਸਤਾਂ, ਵਿਭਾਗੀ ਲਾਇਬ੍ਰੇਰੀ ਤੇ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਲਾਇਬ੍ਰੇਰੀ ਦੇ ਕਰਮਚਾਰੀਆਂ ਦਾ ਵੀ ਧੰਨਵਾਦ ਕਰਦੀ ਹਾਂ। ਹਰ ਸੰਭਵ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ ਕਿ ਜਿਥੇ ਵੀ ਕੋਈ ਹਵਾਲਾ ਵਰਤਿਆ ਜਾਵੇ ਉਸ ਦਾ ਲੋੜੀਂਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਜ਼ਰੂਰ ਹੋਵੇ ਪਰ ਜੇ ਕਿਤੇ ਕੋਈ ਕੁਤਾਹੀ ਹੋ ਗਈ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਉਸ ਲਈ ਮੈਂ ਅਗਾਉਂ ਖੋਦ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰਦੀ ਹਾਂ।

ਸਿਮਰਨਜੀਤ ਕੌਰ